

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADIĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

Hakan DEMİR*

ÖZET

Bu makalede Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić'in (1871-1928) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun federalleştirilmesi yönünde ortaya koyduğu program incelenecektir. 19. yüzyılda Habsburg Monarşisi yönetimindeki Hırvatistan'ın federalleştirilmiş bir monarşi içinde kendi gelişimini daha iyi sürdürebileceğini düşünen Stjepan Radić programını oluştururken Alman ve Slav kaynaklı Orta Avrupa programlarından yararlanmışır. Stjepan Radić, monarşi içinde Hırvat ulusunun politik haklarını savunmuş ve daha sonra 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Hırvatistan'ın federal bir yapı içerisinde kendi federe yönetimine sahip olabilmesi için siyasal mücadele vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Hırvatistan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Orta Avrupa, Federalizm

CROATIAN POLITICIAN STJEPAN RADIĆ AND HIS (CON)FEDERAL PROGRAM FOR CENTRAL EUROPE

Abstract

In this article, the Croatian Peasant Party leader Stjepan Radić's (1871-1928) programme which aimed to federalize Austro-Hungarian Empire will be examined. Stjepan Radić defended the political rights of Croatian nation in the Habsburg Empire and later he also aimed to establish a federal state in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes which was founded in 1918. In the 19th century Radić thought that Croatia can get better political benefits with in a federal Habsburg Monarchy. For this reason he created his own federal Habsburg Empire programme which influenced by German and Slavic Central Europe programmes.

KeyWords: Croatia, Austro-Hungarian Empire, Central Europe, Federalism.

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, E-mektup: hakand@sakarya.edu.tr.

Giriş

Bu makalede Hırvat politikacı Stjepan Radić'in 19. yüzyılda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun siyasi olarak yeniden yapılandırılması için ortaya koyduğu program incelenecektir. Stjepan Radić, 1904 yılında kurduğu Hırvat Halk Köylü Partisi (*Hrvatska Pučka Seljačka Stranka - HPSS*) ile Habsburg Monarşisi yönetimi altında bulunan Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanabilmesi için siyasal mücadele vermiştir.

1867 yılında yapılan bir antlaşmayla monarşinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak ikili bir biçimde düzenlenmesinden sonra Hırvatistan'ın kuzeyi Budapeşte tarafından güneyindeki Dalmaçya bölgesi ise Viyana tarafından yönetilmiştir. 19. yüzyılda Hırvatistan'da ortaya çıkmış olan milliyetçi hareketler Hırvat ulusal entegrasyonunu Güney Slavcılık (Yugoslavcılık) ve Kroatizm (Hırvatçılık) düşünceleriyle sağlamaya çalışmışlardır. 1836'da Hırvat politikacı Ljudevit Gaj (1809-1872) tarafından başlatılan İlizizm Hareketi Güney Slavlar arasındaki dil benzerliği noktasından hareket ederek Hırvatlar, Sırp ve Slovenleri 1848 devrimleri öncesinde İliz, daha sonra da Yugoslav olarak tanımlayarak Viyana yönetimi altındaki Güney Slavların federalleştirilmiş monarşi içinde kendi federe yönetimlerine sahip olmalarını amaçlamıştır.¹ Bu dönemde ortaya çıkan bir başka milliyetçi düşünce olan Kroatizm ise Hırvatistan'ın ortaçağda bir devlet olduğunu daha sonra 1102'de Macaristan ve ardından 1526'da Habsburglarla yapılan antlaşmalarla bu devletlerin yönetimi altına girdiğini fakat bu süreçte de Hırvat devlet geleneğinin yitirilmediğini iddia etmiştir.² Dolayısıyla 19. yüzyıl boyunca Hırvatistan'da birisi Yugoslavcılık diğeri ise Hırvatçılık üzerinden gelişen iki milliyetçi hareket ortaya çıkmış ve zaman içerisinde bu iki hareketin taraftarları arasında politik anlamda yakınlıklar oluşarak Hırvat milliyetçi hareketi her iki eğilimi içinde barındırmaya başlamıştır. Hırvatistan'da bu iki ana eğilimi hem düşünceleriyle hem de faaliyetleriyle birleştiren en önemli politikacı Stjepan Radić olmuştur. Radić, Hırvat ulusal entegrasyonunun sağlanabilmesi için Slavcılık, Yugoslavcılık ve tarihi Hırvat devlet geleneği düşüncelerinden yararlanmıştır. Hırvatistan'ın tek başına Viyana ve Budapeşte yönetimlerine karşı mücadele edebilmek için yeterince güçlü olmadığını bilen Radić bu

¹ Elinor Murray Despalatović, "Ljudevit Gaj and Ilyrian Movement", *East European Quarterly*, New York and London, 1975, s. 49-51.

² Hakan Demir, "XIX. Yüzyılda Hırvat İlizizm Hareketi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Vol.1, No: 1, 2012, s. 210-212.

HİRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

bağlamda Hırvatların monarşi içindeki diğer Güney ve Batı Slavlarla işbirliği yaparak bağımsızlığını kazanabileceğini savunmuştur.³

Stjepan Radić, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ikili siyasi yapısının değiştirilerek imparatorluk sınırları içinde yaşayan Slavların taleplerinin göz önüne alınmasıyla birlikte federal bir yapıya kavuşturulmuş monarşide Hırvatistan'ın kendi siyasi ve teritoryal birliğini sağlayabileceğini belirtmiştir. Radić, federal Habsburg Monarşisi programını oluştururken Alman ve Slav kaynaklı Orta Avrupa düşüncelerinden yararlanmış ve programını bu düşüncelerin yardımıyla oluşturmuştur. Bu makalede önce Radić'in politik görüşleri ele alınırken onun Hırvat Köylü Hareketi'nin siyasallaşmasındaki katkısından bahsedilecektir. Daha sonra farklı Orta Avrupa kavramlarının 19. yüzyılda bazı Alman düşünürler tarafından nasıl oluşturulduğu ve bu kavramların Slav düşünürler üzerindeki etkisi gösterilecektir. Alman kaynaklı Orta Avrupa düşüncesine karşı çıkan Çek politikacı František Palacký (1798-1876) kendi oluşturduğu federal programla ulusların eşitliği temelinde bir Orta Avrupa fikrini ortaya atmıştır. Çek politikacı Palacký'den etkilenen Stjepan Radić ise Habsburg Monarşisi'nin federalleştirilmesi gerektiğini savunmuş ve önerdiği programla oluşturulacak olan federal devletin siyasi yapısı konusunda görüşlerini ortaya koymuştur.⁴ Bu makalede Stjepan Radić'in (kon)federal Orta Avrupa programı incelenirken aslında onun önerdiği planın bugünkü Avrupa Birliği'nin de (AB) habercisi olduğu iddia edilecektir. Bu bakımdan makalede; federalizm bağlamında AB'nin siyasi yapısı hakkında günümüzde yapılan tartışmaların geçmişten gelen bir sürekliliğe sahip olduğu ve Avrupa'nın görece periferisinde yer almış Hırvatistan'ın da Stjepan Radić'in 19. yüzyılda oluşturduğu programla bu tartışmalara geçmişten günümüze bir katkıda bulunduğu belirtilecektir.

1. Stjepan Radić'in Yaşamı ve Hırvat Köylü Partisi'nin Kurulması

1871 yılında Hırvatistan'ın Sisak kentinin yakınlarındaki Trebarjevo Desno'da bir köylü ailesinin dokuzuncu çocuğu olarak dünyaya gelen Stjepan Radić Hırvat tarihinin en önemli politik figürlerinden birisidir. 1891 yılında Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolan Radić, Macar

³ Hakan Demir, "Hırvatistan'da Yugoslavcılık Düşüncesi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Vol. 2, No: 2, 2013, s. 118-120.

⁴ Tihomir Cipek, "Ideja Srednje Europe Františka Palackog", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 36, No: 2, 2004, s. 597-598.

yönetimine karşı yaptığı muhalefetten dolayı üniversiteden atılır. 1895 yılında Budapeşte'nin görevlendirdiği Hırvatistan Banı (Vali) Karoly Khuen-Héderváry'nin (1849-1918) baskıcı yönetimine karşı tepki göstermek amacıyla Macaristan bayrağının Hırvatistan Ulusal Tiyatrosu'nun önünde yakılması eylemlerine karıştığı için tutuklanır. Cezaevinden çıktıktan sonra üniversite eğitimini devam ettirebilmek için Prag ve Budapeşte'ye gider. Siyasi faaliyetleri nedeniyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde üniversite eğitimi görmesi yasaklanınca 1899 yılında önce Moskova'ya gider, burada geçirdiği 5 ayın ardından Paris'teki Siyaset Bilimi Okulu'na devam eder ve bu okuldan mezun olur. Daha sonra Prag'a geçen Radić, buradaki gazetelerde bir süre çalışır ve 1902 yılında da Zagreb'e geri döner. Stjepan Radić, Budapeşte yönetiminin Hırvatistan'daki temsilcisi olan Ban Khuen-Héderváry'e karşı çıktığı için kamuoyu tarafından tanınır ve öğrenim hayatına devam ettiği dönemde de Hırvatistan siyasetindeki aktif birçok isimle bağlantıya geçer. Bu isimlerin başında Franjo Rački, Josip Frank gibi politikacılar gelmekteydi. Bu tanışıklıkları ve görüşmeleri ona Hırvatistan ve Avusturya-Macaristan siyasal hayatındaki gelişmeler konusunda bilgi edinmesini sağlamıştır.⁵

19. yüzyılın sonlarında Hırvatistan'daki yaşam şartları kötüleşmişti. Tarımdaki uzun süreli kriz ekonomide zorluklar yaratmaktaydı. Tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşler köylünün yaşam koşullarını zorlaştırmıştı. Devlet yönetiminin modernleştirilmesi için vergilerin artırılması da köylüleri zor duruma sokmaktaydı. Zor ekonomik koşullar nedeniyle geleneksel köylü *zadruga* aileleri dağılmaya başlamış ve bu durum birçok sorunu beraberinde getirmişti. Tarımda eski yöntemlerin kullanılıyor olması da verimi düşürmekteydi. Ban Ivan Mažuranić (1872-1880) döneminde ilköğretimin zorunlu hale getirilmiş olmasına karşın çocukların büyük bir kısmı okullara gönderilmiyordu. Yetişkinler arasında okuma yazma oranı da düşüktü. Sanayi yeni yeni gelişmeye başlamış fakat cılız kalmıştı. Bu yüzden işsiz köylülerin iş bulabileceği fabrikalar yoktu ve iş bulma amacıyla yurtdışına göçler de (özellikle ABD'ye) başlamıştı.⁶

Bu dönemde Yugoslavist çizgideki Bağımsız Halk Partisi (Neodvisna Narodna Stranka) ve Hırvat milliyetçiliğini savunan Haklar Partisi (Stranka Prava) birbirleriyle siyasi bir rekabet halindeydiler.

⁵ Branka Boban, *Demokratski Nacionalizam Stjepana Radića*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1998, s. 76-77.

⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb 2003, s. 180-182.

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

Dalmaçya ve İstria bölgeleri Avusturya tarafından Banovina Hırvatistan'ı (Kuzey Hırvatistan) ise Macaristan tarafından yönetilmekteydi. Ancak Banovina Hırvatistan'ı Macaristan yönetimi altında sınırlı bir otonomiye sahipti. Dalmaçya ve Kuzey Hırvatistan'ın birliği ise Viyana tarafından sadece teorik anlamda tanınmaktaydı. 1891'de bu zor şartlardan ve rejimin baskılarından sonra birbirine rakip iki siyasi parti olan Yugoslavist Neodvisna Narodna Stranka ve Hırvat milliyetçisi Stranka Prava programlarındaki farklılıkları gözden geçirmeye ve birleşmeye karar verdiler. Stjepan Radić, bu iki partinin birleşmesini desteklemekteydi. Radić'in ayrıca Hırvatistan'daki Sırlara karşı daha toleranslı bir politikanın izlenmesi yönünde görüşleri de bulunmaktaydı. Hırvatistan'da yaşayan Sırlar nüfusun % 12-15'ini oluşturuyorlardı. Radić sadece Hırvat siyasi partilerinin değil aynı zamanda Hırvatistan'da Hırvatların ve Sırların da işbirliği yapması gerektiğini savunuyordu. Slav ve Güney Slav dayanışmasının gerekli olduğu düşüncesinden etkilenen ve bu bağlamda Yugoslavcılık hareketinin temsilcileri olan Piskopos Josip Juraj Strossmayer ve Papaz Franjo Rački'nin etkisi altında kalan Stjepan Radić Hırvatların diğer Slav uluslarıyla birlikte hareket etmek istediğini ancak Sırların Rusya'nın desteğini almaya çalıştıklarını ifade etmekteydi. Radić'e göre Sırlar Hırvat devlet geleneğini tanımalıydılar. Onların izlediği politika Hırvatlarla aralarında gerginlik yaratmakta ve Hırvatistan'ın Macaristan tarafından baskı altında tutulmasına neden olmaktaydı. Başta Çekler olmak üzere tüm Slavların, Hırvatları ve Sırları Alman baskısına karşı korumada bir güvence oluşturduğuna inanan Radić, Hırvatistan'daki Sırların Hırvatlarla Güney Macaristan'daki Sırların ise Slovaklar ve Romenlerle işbirliği yapmaları gerektiğini çünkü küçük ulusların büyük uluslar gibi sınırları değiştirmeye güçlerinin olmadığını düşünmekteydi. Sırların ortaçağda sahip oldukları devleti yeniden canlandırmak istediklerini ve bu nedenle Büyük Sırbistan projesine bağlı olduklarını belirten Radić, bunun da işbirliği yapılmasında bir engel oluşturduğunu vurgulamaktaydı. Ona göre Sırlar Hırvat topraklarını sahiplenmeye kalkmaktadırlar. Srijem ve Slavonya bölgelerinin Sırp toprakları olduğunu düşünen Sırlar aynı zamanda Dubrovnik ve Dalmaçya'nın Hırvat karakteri konusuna da şüpheyle yaklaşmaktaydılar. Dalmaçya'da yaşayan Sırlar Hırvatlarla birlikte hareket etmek yerine bu bölgedeki İtalyanlara daha yakındılar. Kuzey Hırvatistan'daki Sırlar ise Hırvatlara karşı Macarlarla işbirliği yapmaktaydılar. Bu sorunların Slavlık düşüncesi ile aşılabileceğini belirten Radić, bu nedenle tüm Slavların işbirliği yapması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca demokrasi ve köylülüğe dayanan bir politikanın bu sorunları aşmada önemli olacağını vurgulamaktadır. Çünkü hem Sırlar hem

de Hırvatlar köylü nüfusa sahip ve sanayi ile burjuva sınıfının gelişmediği uluslardır. Ayrıca aristokratik sınıftan yoksun oldukları için Avrupa diplomasisiyle bağlarını da koparmışlardır. Radić'in Güney Slavcılık (Yugoslavcılık) düşüncesinde Bulgarlara da yer verilmektedir. Yugoslavcılık düşüncesinden anladığının öncelikle ekonomik ve kültürel alanda bir işbirliği olduğunu belirten Radić, siyasi işbirliğin ise sınırların değişmemesi ilkesine bağlı kalınarak gerçekleştirilebileceğini savunmaktaydı. Yugoslavcılık düşüncesinin Hırvatistan'da çok fazla benimsenmediğine ve yayılmadığına da inanmaktadır.⁷ “*Habsburg Monarşisi'nde Slav Politikası*” adlı kitabında Radić monarşinin varlığını devam ettirmesi gerektiğini ve monarşinin (Slav)Doğu Avrupa ile Batı Avrupa arasında anahtar bir rol oynayacağını belirtmektedir. Monarşideki Slavların eşit haklara sahip olmaları durumunda monarşinin bir federasyona dönüşebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle ona göre Slavlar kendi aralarında kültürel ve ekonomik alanlarda işbirliği yapmalıydılar. Radić, Hırvatların Güney Slavlardan çok monarşideki diğer Slavlarla başta da Çeklerle işbirliği içinde olmasını istemektedir.⁸

Stjepan Radić, Hırvat köylü hareketinin politikleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Siyaset bilimi eğitimi görmüş olan Radić siyasal düşüncelerini teorik bir çerçeve içerisinde oluşturmuştur. Radić'in ideolojisinde belirleyici olan nokta köylülük düşüncesidir. Onun bu düşüncesi Hırvatistan'da liberal-demokratik değerlerin güçlenmesinde etkili olmuştur. 1868 tarihli Macaristan-Hırvatistan antlaşması Zagreb'i Macaristan'a bağımlı kılmaktaydı. Bu nedenle Macar yöneticiler Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanmasını ve modernleşme sürecinin gelişmesini engellemektedirler. Hırvat topraklarının birleştirilmesi ve bağımsızlığın kazanılması Hırvat siyasi hayatının en önemli konusu olmuştur. Monarşinin periferisinde yer alan Hırvatistan'daki demokratikleşme süreci yavaş ilerlemekteydi. Burjuvalar, din adamları ve soylular organize olup siyasi taleplerini dile getirmeye başlamışlardı. Ancak bu kesimler modernleşme sürecini hızlandırabilecek bir güce ve etkinliğe sahip değildi. Çünkü Hırvat toplumunun çoğunluğunu oluşturan köylüler siyasal yaşamın dışına itilmişlerdi. Siyasal yaşama sadece az sayıdaki kentli nüfus katılabiliyordu. 1910 yılına kadar Zagreb'in merkez olduğu Kuzey Hırvatistan'da nüfusun sadece %2'si oy kullanma hakkına sahipti. Bu oran

⁷ Branka Boban, “Mladi Stjepan Radić o Srbima u Hrvatskoj i Odnosima Hrvata i Srba”, *Radovi Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 28, 1995, s. 128-132.

⁸ Tihomir Cipek, *Ideja Hrvatske Države u Političkoj Misli Stjepana Radića*, Alinea, Zagreb 2001, s. 60-67.

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

daha sonra ancak %6'ya kadar yükseltilmişti.⁹ Politik yaşamda aktif olan Hırvat siyasi partileri köylünün sorunlarını dile getirmiyorlardı. 1890'lı yıllarda Kuzey Hırvatistan köylü nüfusunun ağırlıklı olduğu bir yerdi ve burada köylüler nüfusun % 84'ünü oluşturmaktaydılar. 5 hektara kadar olan toprakları köylüler ellerinde bulundurabiliyorlardı. Köylü ailelerinin bir arada bulunduğu ve ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladığı “*zadruga*” tipi aile modeli oldukça yaygındı. Sanayileşmenin yeterince gelişmemiş olmasından dolayı topraksız köylünün şehirlerde iş bulması zordu. Oy kullanma hakkına sahip olmamalarının ve yaşadıkları ekonomik sıkıntıların etkisiyle 1883, 1897 ve 1903 yıllarında köylülerin geniş katılımıyla ayaklanmalar da ortaya çıkmıştı. Bu ayaklanmalarda sosyal ve ekonomik nedenler dışında milliyetçi nedenler de bulunmaktaydı. Bu toplumsal koşullar Stjepan Radić'in kendi ideolojik sistemini oluşturmasında etkili olmuştur. Radić, Hırvatistan toplumunun çoğunluğunu oluşturan köylülerin ayrı bir zümre olarak siyasi anlamda organize olmaları gerektiğini ifade ediyordu. Siyasetin demokratikleşebilmesi için 1 insan – 1 oy ilkesinin hayata geçirilmesi gerektiğini savunan Radić, Hırvat uluslaşma sürecinin ancak bu şekilde başarıya ulaşabileceğine inanıyordu. Bu süreçte ona göre Hırvat köylülerine önemli bir rol düşmekteydi. Köylüler barışçı yollarla iktidara gelmeli ve Hırvat devletinin egemenliğini gerçekleştirmeliydiler. Bu düşüncelere sahip olan Stjepan Radić 1904 yılında kardeşi Antun Radić ile birlikte Hırvat Köylü Halk Partisi'ni (*Hrvatska Pučka Seljačka Stranka – HPSS*) kurar. Parti daha sonraki dönemlerde isim değişikliklerine gitmiş olsa da partinin programında köylüler ve sorunları öncelikle yer tutmuştur.¹⁰

Köylünün toprağa bağlı olmasını önemli bulan Radić, köylülerin ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda ayrı bir varlık olarak kendilerini ortaya koymaları gerektiğini vurgulamaktaydı. Ayrıca köylülerin adalet duygusuna sahip olduklarını ve bunun köylü toplumunun ortak özelliği olduğunu ifade ediyordu. Radić, köylülerin genel ve eşit oy hakkına sahip olmalarıyla birlikte devletin öncü gücü olacaklarını düşünmekteydi. Ona göre tarihin yaratıcısı köylüdür ve toplum soylular, din adamları, kentliler, işçiler ve köylüler olmak üzere beş zümreden oluşmaktadır. Radić için köylülerin demokratik seçimler yoluyla iktidara gelmesi tarihin akışı bakımından gereklidir. Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak siyasetin demokratikleştiğini görmekte ve köylünün de bundan payını alacağına

⁹ Tihomir Cipek, “Ideja Seljaštva u Političkoj Misli Stjepana Radića”, *Društvena Istraživanja*, Vol. 4, No: 2-3, 1995, s. 341-346.

¹⁰ Aynı yerde, s. 348-351.

inanmaktadır. Siyasetin demokratikleşmesi ona göre genel ve eşit oy hakkının yaygınlaşması anlamına gelmektedir.¹¹ Radić Hıristiyanlıktan da etkilenmiştir. Daha doğrusu Hıristiyanlık değerlerine sık sık vurgu yaparak köylülere bu şekilde ulaşabilmiştir. Hırvat köylü toplumu Katolik kültürün etkisi altındadır. Nüfusun küçük bir bölümünün oy hakkına sahip olmasını bir adaletsizlik olarak gören Radić, bu bağlamda sadece erkeklerin değil kadınların da oy hakkına sahip olmasını talep etmiştir. Radić'in ideolojisinde köylüler tüm zümrelerin çıkarlarını kendinde birleştiren ve bu nedenle devleti yönetmesi gereken bir zümredir. Ona göre köylüler genel çıkarın temsilcisidirler ve onların devleti yönetmeye hakları vardır. Yasa önünde eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi ilkelerin hayata geçirilmesi köylülerin iktidara gelmelerinin ön koşuludur. Bu nedenle köylüler seçimler yoluyla barışçı bir şekilde iktidara geleceklerdir. Köylüler aynı zamanda özgün halk kültürünün ve ulusal bilincin taşıyıcısıdır. Bu nedenle bağımsız Hırvat devletini de onlar kuracaktır. Siyasetin demokratikleşmesi olmadan Hırvat ulusunun entegrasyonun da mümkün olamayacağını belirten Radić özellikle genel ve eşit oy hakkının monarşide kabul edilmesini sıklıkla talep etmiştir. Bu ilkenin hayata geçirilmemesi modernleşme sürecinin Hırvatistan'da tamamlanmasını engelleyecektir. Ekonominin de bu anlamda modernleşmesi gerektiğini düşünen Radić, sanayinin çok fazla gelişmesinin iyi bir şey olmadığını çünkü aşırı sanayileşmeyle birlikte toprağın insanları besleyecek özelliğini yitireceğini ifade etmektedir. İstikrarlı bir ekonomik gelişmenin tarımsal üretimle mümkün olabileceğini ve bunun ekonominin bütünü açısından yararlı olacağını savunmaktadır. Ayrıca köylülerin ağırlıkta olduğu bölgelerin kent yönetim birimlerinden ayrılarak ayrı köy idari yönetimlerinin oluşturulmasını istemektedir. Her bireyin küçükte olsa bir toprak parçasına sahip olması gerektiğini ve bunun bireye kendi özgürlüğünü garanti edebileceğini düşünmektedir. Radić, Hırvat köylülerin serbest ve genel seçimler yoluyla iktidara gelerek iktidarı elde edebileceklerini ve tarihi Hırvat devlet geleneğinin de taşıyıcısı olarak bağımsız Hırvat devletinin kuruluşunu gerçekleştirebileceklerini ifade ederken aynı zamanda kurulacak Hırvat devletinin federal bir Orta Avrupa yapısı içerisinde yer almasını arzulamaktadır.¹² Özellikle Habsburg İmparatorluğu'nun federalleştirilmesi gerektiğini savunan Radić bu bağlamda kendi federal Orta Avrupa programını ortaya koymuştur. Orta Avrupa kavramı konusunda Alman ve Slav kaynaklı bir takım düşünceler

¹¹ Cipek, *Ideja Hrvatske Države u Političkoj Misli Stjepana Radića*, s. 55-62.

¹² Cipek, *Ideja Seljaštva u Političkoj Misli Stjepana Radića*, s. 352-353.

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

daha önce oluşturulmuştu. Radić, Orta Avrupa'nın nasıl bir siyasi yapısı olması gerektiği konusunda üretilen Slavist programlardan etkilenmiş ve bu yolla kendi programını oluşturabilmişti. Radić'in önerdiği federal Orta Avrupa programını daha iyi anlayabilmek için şimdi Alman ve Slav kaynaklı Orta Avrupa programlarını inceleyeceğiz.

2. Alman ve Slav Kaynaklı Orta Avrupa Kavramları

19. yüzyılda farklı Orta Avrupa kavramları oluşturulmuş fakat Orta Avrupa'nın sınırlarının nerede başlayıp nerede son bulduğu konusunda tam bir fikir birliği oluşturulamamıştır. Orta Avrupa kavramlarının oluşumunda Alman ve Slav kaynaklı düşünceler etkili olmuştur. Alman kaynaklı Orta Avrupa düşüncesi Büyük Almanya düşüncesiyle at başı giden ve Alman hayat sahasının tanımlanmasını içeren bir anlama sahip oldu. Alman kaynaklı Orta Avrupa düşüncesinde Orta Avrupa'nın Almanya ya da Habsburg Monarşisi yönetiminde bir federasyon ya da bir konfederasyon şeklinde yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu düşünceyle öncelikle Almanya'nın Fransız Devrimi ve Rusya'nın etkisinden kurtarılması hedeflenmiştir. Buna karşılık Slavlar ise Orta Avrupa'yı küçük ulusların federal ya da konfederal bir siyasi yapı çerçevesinde bir araya geldikleri bir bölge olarak düşünmüşlerdir. Slavların en önemli hedefi Alman *Drang Nach Osten* politikası ile Rusya'nın saldırgan politikalarından kendilerini korumak ve bu amaçla politik bir yapı oluşturmaktır.

1618-1648 yılları arasında süren Otuz Yıl Savaşları sırasında Katolikler ve Protestanların birbirleriyle savaşmalarının yarattığı travmanın etkisiyle Avrupa'nın ortasında uyum ve harmonizasyona dayalı bir düzenin kurulabileceği fikri Alman kaynaklı Orta Avrupa düşüncesinde öne çıkmıştır. Bu düşünce siyasi anlamda Almanca konuşulan bölgeleri içine almakla birlikte Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun ve onun federal geleneklerinin taşıyıcısı olmayı da içermiştir. "*Kutsal Roma Germen İmparatorluğu*" nostaljisi 20. yüzyıla kadar farklı politik düşünceler ve projeler içinde yer almıştır. Bu nostaljinin eşliğinde Alman etkisindeki Orta Avrupa düşüncesi şekillenmiş ve Alman ulusunun birliği ve entegrasyonu bu bağlamda değerlendirilmiştir.¹³ En eski Alman kaynaklı Orta Avrupa planı 1848 yılında Prusyalı General *Karl Friedrich Freiherr von dem*

¹³ Tihomir Cipek, "Mitteleuropa. Prilog povijesti germanskih ideja Srednje Europe do 1919. godine", *Politička Misao*, Vol. XXXIV, No: 1, 1997, s. 154-157.

Knesebeck (1768-1848) tarafından oluşturulmuştur. Kendi planında jeopolitik durumdan hareket eden Knesebeck, Avrupa'da Kuzey Avrupa (İskandinavya), Güney Avrupa – Osmanlı İmparatorluğu, Batı Avrupa – Fransa, İspanya ve Portekiz ve Doğu Avrupa – Rusya şeklinde blokların olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Knesebeck Orta Avrupa'yı Alman devletleri ile Avusturya ve İtalya'nın oluşturduğu ve İngiltere'nin desteklediği bir birlik olarak kurgulamıştır. Ona göre Orta Avrupa, Avrupa'yı Doğu'nun tehlikelerinden ve Batı'dan (Fransa) koruyacaktır. Özellikle Prusya'nın güçlendirilmesi ve Avrupa'nın Rusya'dan korunması önemlidir. Knesebeck, planında küçük ulusları dikkate almamış ve örneğin Yunanların Osmanlı egemenliğinde kalmalarını Hollanda ve Belçika'nın ise Alman devletlerine dönüşmeleri gerektiğini belirtmiştir. Avrupa'nın Alman olmayan büyük devletleri Alman topraklarının birleşmesine karşıydı. Özellikle Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasını istemiyorlardı. Bu imparatorluğun 1806'da sona erdirilmesinden sonra Almanlar çeşitli hanedanlıkların yönetimi altında siyasi olarak parçalanmışlardı. Bu hanedanlıklardan Habsburglar ve Hohenzollernler kendi tarihi misyonlarını *Kutsal Roma Germen İmparatorluğu*'nun yeniden canlandırılması olarak görmüşler ve Alman ulusunun birliğini amaçlamışlardı. Avusturya'lı diplomat *Prens Klemens von Metternich (1773-1859)* Orta Avrupa'yı Viyana'dan hareket ederek biçimlendirmeye çalışmıştır. Tüm Orta Avrupa topraklarını Viyana yönetimi altında toplamak isteyen Metternich için Orta Avrupa Viyana'dan sonra bitmektedir. Avusturya denetiminde bir Orta Avrupa'nın şekillenmesini isteyen Metternich Habsburg İmparatorluğu'nun tarihi toprakları ile Alman birliği topraklarını ve İtalya'nın kuzeyini Orta Avrupa'ya katmaktadır. Ona göre bu bölge federal bir yapı içinde Fransa'nın jakoben merkezîliğine karşı bir blok oluşturacaktır. Ona göre Orta Avrupa muhafazakar değerleri korumalı ve imparatorun Tanrı'dan kaynaklanan meşruiyeti sürmeye devam etmeliydi. 1848 devrimleri döneminde Metternich'in Orta Avrupa düşüncesi yenilgiye uğramıştır. Çünkü bu dönemde onun muhafazakarlığını, anti-ulus ve anti-liberal duruşunu yerinden eden gelişmeler yaşandı. Bundan sonra Avusturya ve Prusya'da Orta Avrupa ile ilgili yeni düşünceler ortaya çıkmaya başladı. 1848'den sonra Viyana'da bakan olan *Felix Fürst zu Schwarzenberg (1800-1852)* yeni bir Orta Avrupa düşüncesini ortaya atmıştır. Schwarzenberg, Macaristan'dan Kuzey İtalya'ya ve oradan Baltık bölgesine kadar uzanan 70 milyonluk bir imparatorluk hayali kurmuş ve kurulacak bir gümrük birliği aracılığıyla da Alman devletler birliği sisteminin oluşturulacağını ve Avusturya'nın bundan siyasi ve ekonomik anlamda fayda sağlayacağını ifade etmiştir. Kırım Savaşı ve İtalyan

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

Birliği'nin gerçekleşmesinden sonra Avrupa politikasının şekli değişmeye başladı. Bu noktada Prusyalı devlet adamı *Otto von Bismarck (1815-1898)* kendi oluşturduğu "*Küçük Almanya*" programına yönelerek Prusya'nın önderliğinde Alman devletlerinin birleştirilmesini amaçladı. Bismarck'ın planı Avusturya'yı devre dışı bıraktığı için daha önceki Orta Avrupa düşüncelerinden de bir hayli uzaklaşmıştı. Ancak Bismarck 1871'deki ittifaklar sistemiyle Avusturya, Macaristan ve İtalya'yı yanına çekerek kendi "*Büyük Almanya*" düşüncesini oluşturdu. Orta Avrupa kavramları sadece politik birlikler bağlamında değil ekonomik ve kültürel birlikler bağlamında da düşünülmüştü. Ekonomist *Friedrich List (1789-1846)* ve *Karl Bruck (1798-1860)* bu temelde bir Orta Avrupa düşünmüşlerdir. Onların amacı Orta Avrupa'yı kendi içinde homojenleştirmek ve Alman gümrük birliğine Avusturya'yı dahil etmektir. Bu birliğe Danimarka, Hollanda, Belçika ve İsviçre de katılabilirlerdi. List, Alman sermayesinin emperyalist karakterini öne çıkarmış ve Almanya'nın zengin ve güçlü bir devlet olmasını amaçlamıştır. Almanya'nın tarihi rolüne inanan List, Alman kontrolündeki Orta Avrupa'yı Rusya ve İngiltere'ye karşı düşünmüştür. List'in düşüncelerinde erken emperyalist düşüncenin başlangıcını da görebiliriz. Çünkü List, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın kaynakları üzerinde Alman kontrolünü savunmakta ve Almanya'nın büyük bir güç olmasını istemekteydi.¹⁴

1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Avrupa'da milliyetçilik hareketleri güçlenmiş ve küçük uluslar da kendi egemen devletlerini kurma talebinde bulunmaya başlamışlardı. Max Weber'in de arkadaşı olan *Friedrich Naumann (1860-1919)*, "*Mitteleuropa*" adlı kitabında Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın savaş çıkarlarını tanımlamıştır. Liberal olmasına rağmen Naumann dış politikada emperyalist bir tavır aldı. Onun dış politika görüşleri Darwinist modelden etkilenmiş ve ayakta kalabilmek için ırkların ve ulusların mücadelesinin önemli olduğunu ve 20. yüzyıl başında Alman ulusunun kendi kültürel ve ekonomik gelişimini sağladıktan sonra yayılcı bir dış politika izlemesi gerektiğini belirtmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar kolonyal bir yayılmadan bahseden Naumann daha sonra İngiltere'nin bu alandaki etkisi nedeniyle Orta ve Güneydoğu Avrupa'ya yönelmiştir. Kıtanın merkezinde güçlü bir devletin kurulması gerektiğini ve bu devletin İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı mücadele etmesini istemiştir. Naumann aynı zamanda Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturya bölümünün Alman

¹⁴ Aynı yerde, s. 158-162.

İmparatorluğu'na katılması gerektiğini de ifade etmiştir. Ancak olası bir Alman-Slav çatışmasından endişe eden Naumann daha sonra Habsburg Monarşisi'nin varlığını devam ettirmesi gerektiğine inanmıştır. Kendi Orta Avrupa düşüncesinin merkezine Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın birliğini yerleştiren Naumann İtalya, Osmanlı Devleti, İskandinavya ve Benelux ülkeleriyle bir çeşit ittifakın kurulması gerektiğini de belirtmektedir. Onun temel hedefi Orta Avrupa düşüncesi yardımıyla Almanya'yı güçlendirmek ve Habsburg Monarşisi'ni kurtarmaktır. Monarşideki milletler arasındaki çatışmaların da farkında olan Naumann federal bir yapı içerisinde kültürel alanda otonomiye sahip birimlerin kurulması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵

Orta Avrupa kavramının ortaya çıkması Avrupa tarihinde yeni siyasi ideolojiler ile birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasi krizlerin görüldüğü bir döneme rastlamaktadır. Bu koşullar altında Çek politikacı *František Palacký* de (1798-1876) kendi Orta Avrupa düşüncesini formüle etmiştir. Slav düşünürler Orta Avrupa'yı küçük ulusların federasyonu ya da konfederasyonu şeklinde düşünmüşler ve bu şekilde Almanya'nın *Drang Nach Osten* politikası ile Rusya'nın Panslavizm politikasının etkisinin sınırlandırılabilmesine inanmışlardır. Slav düşüncesindeki Orta Avrupa programı daha çok küçük ulusları korumaya yönelik olsa da Slavların denetiminde ayrı bir Orta Avrupa fikri de ortaya çıkmıştır. Slav milliyetçiliği ve/veya Slav dayanışması düşüncelerinin politik bir formu olan *Austroslavizm* programı Slav kaynaklı Orta Avrupa düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Austroslavizm temelde Habsburg Monarşisi'nin federalleştirilmesine dayanmaktadır.¹⁶ Alman kaynaklı düşünceler Slav düşünürler üzerine etki yaratmıştır. Bu bağlamda Alman tarihçi *August Ludwig von Schlözer* (1735-1809) ile *Johann Gottfried Herder'in* (1744-1803) Slav düşünürler üzerinde büyük etkisi olmuştur. Özellikle Herder'in düşünceleri Slovak *Ján Kollár* (1793-1852) ve *Pavel Josef Šafárik* (1795-1861) aracılığıyla diğer Slavlar arasında yayılmıştır. Jena'daki öğrenimleri sırasında Herder ile tanışan Kollár ve Šafárik Herder'in fikirlerinin aktarılmasında aracı olmuşlardır. Herder'in düşüncelerinden etkilenen Çek siyasetçi František Palacký de Hırvat düşünürler ve politikacıları etkilemiştir. Herder çalışmalarında Slavları ve Slav ruhunu övmüş ve Slavların barışsever olduklarından bahsederek onları Avrupa'nın geleceği

¹⁵ Aynı yerde, s. 164-166.”

¹⁶ John Alan Percivale Taylor, *Habsburška Monarhija (1809-1918)*, (çev.) Omer Lakomica, Znanje, Zagreb 1990, s. 330-335.

HİRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

olarak ilan etmiştir. Onun özellikle dil üzerine düşünceleri genç Slav liberalleri etkilemiştir.¹⁷

1848'deki milliyetçilik hareketleri esnasında František Palacký'nin Orta Avrupa'daki küçük ulusların siyasi birliğini hedefleyen Austroslavizm programı formüle edilmiştir. Palacký, Çek tarihi ve Husçular üzerine çalışmıştır. 1831 yılında kültürel ve bilimsel bir kuruluş olan *Matica Češka*'yı kuran Palacký 1861 yılında İmparatorluk Meclisi'nde milletvekili olmuştur. Onun Frankfurt Parlamentosu'na gönderdiği ve Habsburg Monarşisi'nin küçük ulusların federasyonu şekline dönüştürülmesini istediği ve bu bağlamda da doğal haklar ile tarihi hakların dikkate alınması gerektiğini belirttiği mektubu Çeklerin modern bir ulus olma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Frankfurt'ta toplanan Alman Meclisi Habsburg Monarşisi'nde yaşayan Slavları oldukça tedirgin etmiştir. 18 Mayıs 1848 tarihinde Frankfurt'taki toplantıda Alman birliği konusu gündeme gelmiş ve oturumun başlamasından itibaren *Büyük Almanyacı* ve *Küçük Almanyacı* düşünceler etrafında gruplaşmalar oluşmuştur. Çek topraklarının Alman birliğine dahil olması nedeniyle Palacký 1848 Mart'ında toplantılara katılması yönünde bir çağrı almıştır. Frankfurt Parlamentosu'nda Alman milliyetçiliğinin güçlendiğini gören Palacký Alman birliğini dışarıda bırakan ve Slav uluslarının eşitlik ilkesi temelinde birliğine dayanan kendi Orta Avrupa programını oluşturur. Onun Orta Avrupa düşüncesi Habsburg Monarşisi'nin bir federasyona dönüştürülmesini hedeflemektedir. Bu federasyon Palacký'e göre küçük ulusları Alman-Macar tehlikesine ve Rusya'ya karşı koruyacaktır. Ona göre demokratik bir politik düzenin kurulması görevi öncelikle Slavlara ve Slavların arasında da Çeklere düşmektedir. Alman feodalizmi Çek topraklarında asalete dair herşeyi ortadan kaldırmış ve egoizme dayalı bir sistem yaratmıştır. Bu nedenle Palacký Çeklerin kendi demokratik geleneklerine dönmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Palacký'nin federalizmi temel alan Orta Avrupa programı Alman kaynaklı Orta Avrupa düşüncelerinde de bulunuyordu. Ancak bu düşüncenin Alman varyantlarında her federe birim içinde Alman etkisinin güçlendirmesi esastı. Buna karşılık Palacký, federasyon içindeki federe yönetimlerin tarihi devlet geleneğine ya da ulusal ilkeye göre formüle edilmesini planlıyordu. Çekler için federalizm Çeklerin siyasi bir birim altında kendi sınırlarını büyük güçlere karşı korumaya yarayan bir yapı anlamına gelmektedir. Avusturya'nın Almanya'ya katılmasının Çekler için

¹⁷ Vlasta Švoger, "Recepčija Herdera u Hrvatskome Narodnom Preporodu na Temelju Danice Ilirske", *Časopis za Suvremenu Povijest*, No: 3, Zagreb 1998, s. 464-467.

intihar anlamına geleceğini belirten Palacký bu nedenle Almanya ve Habsburg Monarşisi'nin birbirinden bağımsız ve ayrı olması gerektiğini belirtmekte ve Alman İmparatorluğu'nun değil Habsburg Monarşisi'nin vatandaşı olmak istemektedir. Palacký, Südet Almanları ile Çekler arasında da federal bir siyasi yapının kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre federalizm uluslar arasındaki sorunların çözümüne katkıda bulunacak ve devletlerin gelişimlerini sağlayacaktır. Palacký kendi programında Avusturya-Alman, Macar, Çek, Polonya, İllir-Yugoslav ve İtalyan bölgelerinden oluşacak otonom birimlerin kurulmasını önermiştir. Slovakya'yı ise programında Macar bölgesine dahil etmiştir. Çek bölgesinde Almanların çoğunluk olduğu yerleri de Çek bölgesi içinde düşünmüş ve Çek bölgesinin siyasi birliğini savunmuştur. Bu şekilde birinci sıraya Çek ulusal çıkarlarını ön plana çıkararak Palacký, Südet Almanlarını da Çek yönetimi altında görmektedir.¹⁸

Alman ve Slav kaynaklı Orta Avrupa düşüncelerinin açıklanmasından sonra bu düşüncelere dayalı programların Hırvat politikacı Stjepan Radić üzerinde nasıl etkili olduğunu ve bu programların etkisiyle Radić'in kendi federal Orta Avrupa programını nasıl oluşturduğunu anlatabiliriz.

3. Stjepan Radić'in Federal Orta Avrupa Programı

1890'lı yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda siyasi krizlerin ortaya çıkmasından sonra Stjepan Radić "*Tuna Devletleri ve Ulusları Birliği*" adı altında kendi politik programını oluşturmuştur. Özellikle Ban Khuen-Héderváry'nin siyasi baskı uygulaması ve 1868 tarihli Hırvat-Macar antlaşmasını uygulamaya sokarak Macarlaştırma politikasını yürütmesi Radić'in programını oluşturmasında etkili olmuştur. Khuen, Hırvatistan Banı Ivan Mažuranić (1872-1880) döneminde oluşturulan liberalleşmeyi ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu nedenle Radić'in temel hedefi Macaristan'ın yönetiminde olmayan bağımsız bir Hırvat devletinin kurulmasıydı. Radić'e göre Avrupa modern dünyanın merkezinde yer almaktadır ve Avrupa'nın temelinde Yunan felsefesi, Roma Hukuku ve Hıristiyan etiği bulunmaktadır. Bu nedenle Hırvatistan yüzünü Avrupa'ya döndüğünde daha da zenginleşecektir. Radić, 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte milliyetçilik ilkesinin güç kazanmasından sonra Avrupa devletleri ve

¹⁸ Cipek, *Ideja Srednje Europe Františka Palackog*, s. 599-606.

HİRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

ulusları arasında bir entegrasyonun ve birliğin kurulabileceğini belirtmektedir. 19. Yüzyıl Avrupasında özellikle muhafazakârlar, liberaller ve milliyetçiler arasındaki çatışma belirleyicidir. Liberalizm ve milliyetçiliğin muhafazakâr Metternich rejimine galip gelmesinden sonra küçük ulusların kendi devletlerini kurmalarının yolu açılmış ve bu şekilde Avrupa devletleri ve uluslarının birliği de mümkün hale gelmiştir. Radić bu birleşmeden önce her ulusun kendi devletine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre özgür birey toplumun gelişimi için gereklidir. Özgür uluslar da insanlığın gelişimini sağlar. Özgür birey olmadan sağlıklı toplum, sağlıklı toplum olmadan da insanlığın ilerlemesi mümkün olamaz. Bu düşünce Radić'in "*Tuna Devletleri ve Ulusları Birliği*" programı için temel oluşturmuştur. Radić'in federasyon önerisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için geçerliydi. Radić, Tuna Monarşisinin varlığını devam ettirmesini ve bunun içinde yeni bir siyasi yapının kurulmasını istiyordu.¹⁹

Çek tarihçi politikacı František Palacký'nin düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan Stjepan Radić "*Tuna Devletleri ve Ulusları Birliği*" programı çerçevesinde Hırvatistan'ın eşit devletler ve uluslar birliğinin bir parçası olmasını amaçlıyordu. Radić, programının gerçekleşmesi durumunda kurulacak birliğin tarafsız ve tüm ulusların çıkarına uygun bir biçimde barışçı bir ortamın oluşmasına katkıda bulunacağını iddia etmekteydi. Habsburg Monarşisi'nin siyasi anlamda yeniden biçimlendirilmesinin ancak onu oluşturan küçük Slav uluslarının katılımıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Radić, monarşinin yeniden yapılandırılması sürecinde onun sınırlarının değiştirilmemesi gerektiğini böyle bir değişikliğe gidilmesi durumunda ise savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Monarşinin yeniden yapılandırılmasında belirleyici olan ilke federalizm olacaktır. Çünkü federalizm ilkesi ulusların tarihi devlet sürekliliklerini de dikkate alarak demokratik bir sistemin kurulmasını sağlayacaktır. Ayrıca sadece devletler arasında değil bir devletin kendi içinde de federalizm ilkesi uygulamaya sokulabilirdi. Ancak Radić'e göre böyle bir düzenleme teritoryal anlamda değil merkezi iktidarın bir takım yetkilerini devletlerin kendi içindeki etnik azınlıklara devretmesi bağlamında gerçekleşebilirdi. Devletlerin sınırları içinde yaşayan etnik azınlıklar kültür, eğitim gibi alanlarda otonomiye sahip olabilirdi. Radić, bu fikirleriyle öncelikli olarak Hırvatistan sınırları içinde yaşayan ve

¹⁹ Tihomir Čipek, "Politički sustav "Podunavskog saveza država i naroda Srednjoeuropska ideja Stjepana Radića", *Radovi – Zavod za Hrvatsku povijest*, Vol. 32-33, Zagreb 1999-2000, s. 231-233.

nüfusun % 12-15'ini oluşturan Sırlara haklarını vermeyi amaçlamış ama Hırvatistan'ın siyasi toprak bütünlüğünü korumayı da hedeflemiştir. Çünkü Hırvatistan Sırları Hırvatistan'dan koparak Sırbistan Krallığı ile birleşme eğilimi içine girmişlerdi. Radić bu önerisiyle onları bu eğilimden vazgeçirebileceğini düşünmektedir. Ayrıca çoğulculuğun bir engel oluşturmadığını aksine demokrasiyi geliştirmede etkili olduğunu belirtmekte ve Orta Avrupa'nın etnik bakımdan karışık yapısı nedeniyle burada kanlı çatışmalar olmadan homojen siyasi birimlerin kurulamayacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle onun açısından korporatist özellikleri belirleyici olan liberal-demokratik bir sistemin kurulması önemliydi. Ancak böyle bir sistem onu oluşturan uluslara eşitlik sağlayabilirdi. Bu noktada Radić'in böyle bir yapının kurulması yönünde nasıl bir program oluşturduğuna bakmak gerekmektedir. Öncelikle Radić'in Orta Avrupa Birliği'nin siyasi yapısını nasıl gördüğünü belirtmek gerekir. Radić, tarihi devlet sürekliliği ve ulus-dil kriterine göre Habsburg Monarşisini 5 bölüme ayırmaktadır. Bunlar Macaristan, Çekya, Galiçya, Hırvatistan ve Slav bölgeleri dışında kalan Avusturya topraklarıdır. Hırvat ve Slav çıkarlarını dikkate alan Stjepan Radić, monarşideki sınırlar konusunda önemli değişiklikler yapmış ancak monarşinin uluslararası sınırlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Yaptığı değişikliklerle federal sistemin işlevini artırmayı amaçlamıştır. Kendi önerisinin monarşi halkları tarafından kabul görmesini ve etnik grupların da kendi siyasi çıkarlarının farkına vararak bu programı benimsemelerini istemektedir. Bu şekilde yeni bir siyasi yapının kurulması halinde Alman emperyalizminin etkisinin sınırlandırılabilceğini belirtmektedir. Ona göre kurulacak birliğin istikrarı için devletler arasında bir dengenin sağlanması ve birliğin 4 alanda faaliyet göstermesi gerekliydi. Birliğin onu oluşturan yurttaşlara haklarını garanti etmesi, uluslar arasında eşitliği sağlanması, ekonomik ilerleme için imkanlar yaratması ve dış düşmanlara karşı etkili bir savunma sağlanması önemliydi. Radić'e göre uluslar ve devletler arasındaki eşitliğin sağlanması için maksimum düzeyde bir bağımsızlıkla birlikte ekonomi ve savunma alanlarında güçlü bir merkezîyetçiliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Birliğin ortak bir ordusu ile ekonomi, finans ve diplomasi alanlarında ortak bir politikası olmalıydı. Ayrıca her devletin kendine ait bir koruma gücü de bulunmalıydı. Federal düzeyde ortak bir yasama organı oluşturulmalı ve bu organ bir taraftan dış politika ve askeri konularda yasalar yaparken diğer taraftan da vatandaşlık hakları, işçi hakları, seçim kanunu ve düzeni, gümrük, tarım, ulaşım ve kültür gibi alanlardan sorumlu olmalıydı. Birliğin ortak yasama organını *İmparatorluk Delegasyonu* oluşturmalıydı. Radić, İmparatorluk Delegasyonu'nun *demokratik kamara, ekonomik-fınansal kamara ve ulusal*

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

kamaradan oluşması gerektiğini düşünüyordu. Her bir kamara için de farklı bir temsil modeli öngörmekteydi. Demokratik Kamara, birliğin 5 üyesinin temsilcilerinden oluşmalıydı. Her birimin yurttaşları birliğin yurttaşları olarak değil öncelikle birliği oluşturan devletlerin yurttaşları olarak genel oy hakkını temel alarak seçimlere gitmeliydiler. Devletlerden gelen temsilcilerin birleşiminden federal organ oluşturulabilirdi. Radić, bu bağlamda çifte vatandaşlık da öngörmüş ve birliği oluşturan vatandaşların hem kendi ait oldukları devletin vatandaşlığına ve hem de federal vatandaşlığa sahip olabileceklerini belirtmiştir. Federal düzeydeki talepler ise devletlerin kendi parlamentoları aracılığıyla dile getirilmeliydi. Bu şekilde Radić'in planına *konfederal* özellikler kattığını söyleyebiliriz. Siyasi hakların federal yönetim tarafından denetlenmesini daha etkili bulan Radić, vatandaşlık haklarının ise hem federe yönetim hem de federal yönetim tarafından korunabileceğini belirtmektedir. Bu kamara Radić'e göre halk politikasını yürütebilmek için Hıristiyan ahlakını temel almalıydı. Radić'in parlamentoda Köylü ve Hıristiyan Sosyalist partilerin çoğunluğu ele geçirmesini arzulamaktadır.²⁰

Ekonomik-Finansal Kamara ise Ticaret ve Esnaf Odaları ile Köylü ve İşçi birliklerinden gelen temsilciler tarafından oluşturulmalıydı. Bu birlikler hem kendi çıkarlarını hem de birliğin genel çıkarlarını korumuş olacaktır. Bu kamaranın oluşturulmasında korporativizmden yardım alan Radić, Avusturyalı Hıristiyan sosyalist *Karl von Vogelsang*'ın (1818-1890) düşüncelerinden etkilenmiştir. Radić, korporatizmi emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi azaltmak ve istikrarlı bir sistem oluşturarak sosyalist ütopyacılık ile vahşi kapitalizm arasında bir "*orta yol*" bulmak bakımından önemli görüyordu. *Papa XIII. Leo*'nun 1891 tarihinde yayımladığı "*Rerum Novarum*" adlı yönerge Hıristiyan sosyalist akımın ortaya çıkışında önemli bir etki yaratmıştır. Papa'nın bu yönergesi işçi sorunlarına dikkat çekerken aynı zamanda işçilerin sosyalistlerin etki alanına girdiğini de vurgulamıştır. Radić, kendi orta yolcu tutumunu "*köylü politikası*" olarak adlandırmaktadır. Radić, ekonomik-finansal kamaranın yetkilerini kesin bir biçimde tanımlamamış ve bu kamaraya daha çok danışma organı rolü vermiştir. Bu kamaranın bu rolü daha sonra Radić'in liderliğini yaptığı HPSS partisinin programında da yer almıştır. Slav uluslarının ekonomik sorunlarına dikkat çekmek isteyen ve bu yönde bir Slav politikası

²⁰ Aynı yerde, s. 234-235.

oluşturmayı amaçlayan Radić, korporatizm ile bunu nasıl bağdaştırabileceği konusunda ise net bir şey söylememektedir.²¹

Radić'in programında kurulması düşünülen Ulusal Kamara'da birlikteki tüm ulusların temsilcilerinin bulunması öngörülmüş ve ulusların eşit sayıyla temsil edilmesi amaçlanmıştır. Önce her devlet kendi meclisini belirleyecek ve bu meclislerden federal meclise temsilciler gönderilecektir. Monarşi sınırları içinde yaşayan Hırvatlar, Sırlar ve Slovenler etkilerini artırmak için federal mecliste Yugoslavlar olarak temsil edileceklerdir. Aynı ilke Çekler ve Slovaklar için de geçerliydi ve onlar da mecliste Çekoslovaklar olarak temsil edilmeliydiler. İmparatorluk Ulusal Mahkemesi'nin üyelerinin seçiminde de bu kamara üyeleri etkili olacaktır. Monarşideki ulusal dillerin eşitliği konusunda sorunlar olduğunu düşünen Radić, Almanca, Macarca ve Çekçe'nin federal devlette resmi diller olarak kabul edilmesini talep etmekte ve ayrıca Çekçe'nin monarşi sınırları içinde yaşayan tüm Slavların resmi dili olmasını istemektedir. Ancak kültürel alanlarda her ulusun kendi dilini kullanması da serbest olmalı ve bu desteklenmelidir. Kültürel otonomi konusuna özellikle ağırlık veren Radić, azınlık temsilcilerinin de ülke meclislerindeki tartışmalara katılabileceklerini ancak bireysel olarak oy kullanmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre azınlık temsilcileri şikayetlerini yazılı olarak İmparatorluk Mahkemesi'ne iletebilir ve bu şekilde herhangi bir kanunun kendi aleyhlerine olduklarını düşündüklerinde parlamentonun yasama çalışmalarını denetleyebilirlerdi. Radić, Almanlar, Macarlar, Polonyalılar, Ukraynalılar, Yugoslavlar ve Çekler dışında Ulusal Kamara'da hiçbir yerde çoğunluk olmayan Romenler ve İtalyanların da temsil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Habsburg Hanedanı'nın rolüne çok fazla değinmeyen Radić, hanedanın Slavların potansiyel bir müttefiki olabileceğini düşünmektedir. Onun önerisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu parlamenter bir monarşiye dönüştürürken İmparatorun rolü de sembolik bir düzeyde kalmaktadır.²²

Radić'in önerisindeki federal ve konfederal öğeler karmaşıktır. Önerisinin ismi "*Tuna Devletleri ve Ulusları Birliği*" olduğu için bu isimden önerdiği yapının konfederatif bir özellik taşıdığını söyleyebiliriz. Birliğin anayasasına değinmeyen Radić, federe yönetimlerin federal hükümete devredecekleri yetkiler konusunda da net bir şey söylememektedir. Hırvatistan sözkonusu olduğunda ise tarihi Hırvat devlet geleneğine ve 1868

²¹ Aynı yerde, s. 235-236.

²² Aynı yerde, s. 236-239.

HIRVAT POLİTİKACI STJEPAN RADİĆ'İN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA PROGRAMI

tarihli Hırvat-Macar Anlaşmasına atıf yapmakta ve bunu temel almaktadır. Bu nedenle devletler arasındaki bir antlaşmayla birliğin kurulmasına öncelik tanınması nedeniyle onun önerisi konfederatif bir özellik taşımaktadır. Radić'in programındaki İmparatorluk Delegasyonu'na üye devletlerden gelen temsilciler ile ticaret, esnaf, işçi ve köylü örgütlerinden gelen temsilcilerin birlikte yer alması ve bunların da üye devletlerden ayrı ayrı gönderilmesi düşüncesi vardır. Radić'e göre onların meşruiyeti temsilcisi oldukları devletlerden ve uluslardan gelmektedir. Bu noktada Radić'in önerisinde konfederatif özelliklerin daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak konfederatif özelliklerle birlikte federatif özellikler de bulunmaktadır. Federal yönetim; diplomasi, ordu, ekonomi, finans ve gümrük gibi konularda yetkiye sahiptir. Eğitim, kültür gibi alanlar ise ülke meclislerinin yetkilerine bırakılmıştır. Federal düzeydeki İmparatorluk Delegasyonu'nda yasama işleri yürütülmekte ve her vatandaşın siyasal ve sosyal hakları korunmaktadır. Federal birlikte gümrük ve para birliğinin olmasını isteyen Radić, ortak işlerin yürütülmesi için de ayrı bir kurumun oluşturulmasını gerekli bulmaktadır. Radić, birlik içinde kuralları ihlal eden devletlere yaptırım uygulanması konusunda net bir şeyler söylememektedir. Gerçi bir İmparatorluk Mahkemesi'nin kurulmasını önermiş ama mahkemenin kararlarını uygulayacak bir organ öngörmemiştir. Mahkemenin aldığı kararlara devletlerin kendiliğinden uyacağını düşünmüştür. Devletlerin kendi organlarının bu kararların yerine getirilmesinde etkili olacaklarını belirtmiştir. Radić aynı zamanda federasyon içinde yer alan devletlere uluslararası alanda tanınma ve temsil hakkı da vermektedir. Bu nedenle Radić'in önerisinde hem federal hem de konfederal öğeler bulunmaktadır. Konfederasyonlarda yaşanan sıkıntıların ortaya çıkmaması için önerisine federatif unsurlar ekleyen Radić, birliği daha etkin kılmak istemekte ama diğer taraftan birliğin devletlerine de geniş bir özgürlük sağlamaktadır. Güçlü bir yürütme organı öngörmemiş olan Radić, Viyana Sarayı'nın bu görevi yerine getirebileceğini düşünmüştür. Önerisiyle öncelikli olarak Orta Avrupa Slav uluslarının modernleşmesi ve gelişimi için bir çerçeve oluşturmak isteyen Radić, planındaki korporatif öğeler nedeniyle bunu tam anlamıyla mümkün hale getirememiştir. Monarşideki iktidar ilişkileri Radić'in planının kabul edilmesine olanak tanımamaktaydı. Nitekim Habsburg Hanedanı da Radić'in bu önerisini dikkate almadı. Monarşideki Avusturya-Alman ve Macar elitleri kendi ayrıcalıklı konumlarından vazgeçme niyetinde değillerdi. Slav elitler de Radić'in önerisini pek fazla dikkate almadılar. Ancak Radić, 1918 yılının ortalarına kadar kendi planının gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Planı her şeyden önce Hırvatistan devletinin kurulmasına öncelik tanımaktaydı.

SONUÇ

Bu makalede Hırvat politikacı Stjepan Radić'in 19. yüzyılda Hırvatistan'ın yönetimi altında bulunduğu Habsburg İmparatorluğu'nun Slavların taleplerini dikkate alacak biçimde federalleşmesini öngören programı incelendi. Stjepan Radić'in önerisi daha sonra tarihte yaşanan gelişmelerin de gösterdiği gibi gerçekleştirilme olanağına sahip olamadı. Ancak Radić'in ulusal sorunun federalizm ile çözülebileceği ve Hırvatistan'ın federal bir siyasi yapı içerisinde entegrasyonunu sağlayabileceği düşüncesi daha sonra 20. yüzyılda Hırvatistan'ın parçası olacağı Yugoslavya devletlerinin federalleştirilmesi yönündeki taleplerine güçlü bir referans oldu. Yugoslavyaların federalleşmesi yönündeki talep 20. yüzyılda Hırvat siyasi hayatında güçlü bir biçimde dile getirildi. Ayrıca Stjepan Radić'in 19. yüzyılda önerdiği program günümüz Avrupa Birliği'nin de habercisi olmuştur. Özellikle Radić'in küçük ulusların kendi egemen devletlerine sahip olduktan sonra kendi aralarında siyasi birlikler kurabilecekleri yönündeki düşüncesi 2004 yılında gerçekleşen AB genişleme süreci bağlamında daha anlamlı hale gelmektedir. Çünkü 2004'te AB'ye katılan 10 yeni üye; komünist rejimlerin çökmesinden sonra yeni kurulan liberal demokratik devletlerdir. Yeni katılan 10 ülkenin çoğu 19. yüzyılda kendi ulus-devletlerine sahip olmayan ve 20. yüzyıl boyunca da bir ulus-devlete sahip olabilmek için mücadele vermiş olan ülkelerdi. 2004'teki genişleme bu bağlamda küçük bağımsız ulus devletlerin tam da Radić'in önerdiği biçimde Avrupa çapında oluşturulan bir siyasi yapıya (AB'ye) katılmalarını ifade ediyordu. Ayrıca Stjepan Radić'in oluşturduğu bu program günümüzde devam eden "Federal bir Avrupa'nın kurulması" tartışmalarına Güneydoğu Avrupa'dan önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Hırvatistan da bugün AB'nin 28. üyesi olarak AB'nin gelecekteki siyasi yapısı konusunda süren tartışmalarda kendi fikrini öne sürebilmek için geçmişinden kaynaklanan bir düşünce mirasına sahiptir. Ayrıca bugün AB'nin yaşadığı siyasi ve ekonomik kriz AB'nin gelecekteki siyasi yapısının belirlenmesinde geçmişte bu konuda yapılan tartışmaların da belirleyici olabileceğini düşündürmektedir. Günümüzde AB'nin dağılabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Şayet AB'nin dağılması gerçekleşse bile Orta Avrupa, tarihte Almanların ve Slavların oluşturduğu siyasi programlar temelinde yeni siyasi bir yapıyla ya da yeni bir "Orta Avrupa Birliği" ile varlığını devam ettirebilir. Ancak böyle bir siyasi yapı geçmişteki deneyimlerden farklı olarak Orta Avrupa'da Alman ve Slav devletlerin siyasal eşitliği temelinde sürdürülebilir.

HIRVAT POLITIKACI STJEPAN RADIĆ'IN (KON)FEDERAL ORTA AVRUPA
PROGRAMI

KAYNAKÇA

BOBAN, Branka, *Demokratski Nacionalizam Stjepana Radića*, Zavod za hrvatsku povijest Filizofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1998.

_____, "Mladi Stjepan Radić o Srbima u Hrvatskoj i odnosima Hrvata i Srba", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 28, 1995, ss. 128-137.

ČIPEK, Tihomir, *Ideja Hrvatske Države u Političkoj Misli Stjepana Radića*, Alinea, Zagreb 2001.

_____, "Politički sustav "Podunavskog saveza država i naroda". Srednjoeuropska ideja Stjepana Radića", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 32-33, Zagreb 1999-2000, ss. 231-240.

_____, "Ideja Srednje Europe Františka Palackog", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 36, No: 2, 1995, ss. 597-607.

_____, "Mitteleuropa. Prilog povijesti germanskih ideja Srednje Europe do 1919. godine", *Politička Misao*, Vol. 34, No: 1, 1997, ss. 154-166.

_____, "Ideja Seljaštva u Političkoj Misli Stjepana Radića", *Društvena Istraživanja*, Vol. 4, No: 2-3, 1995, ss. 341-353.

DEMİR, Hakan, "XIX. Yüzyılda Hırvat İlırizm Hareketi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Vol. 1, No: 1, 2012, ss. 209-239.

_____, "Hırvatistan'da Yugoslavcılık Düşüncesi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Vol. 2, No: 2, 2013, ss. 115-168.

DESPALATOVIĆ, Elinor Murray, "Ljudevit Gaj and Ilyrian Movement", *East European Quarterly*, New York and London 1975.

GOLDSTEİN, Ivo, *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb 2003.

ŠVOGER, Vlasta, "Recepcija Herdera u Hrvatskome Narodnom Preporodu na Temelju Danice Ilirske", *Časopis za Suvremenu Povijest*, No: 3, 1998, ss. 455-478.

HAKAN DEMİR

TAYLOR, Percivale John Alan, *Habsburška Monarhija (1809-1918)*, (çev.)
Omer Lakomica, Znanje, Zagreb 1990.